

ZUGRAVUL VASILE DIACONUL - SCHITĂ BIOGRAFICĂ

Dorina Pârvulescu

Numele Diaconului Vasile se asociază de obicei cu constituirea în zona Banatului a unei prime școli de zugrăvie în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, iar acesta este încadrat între meșterii care, formați în ambianța picturii postbrâncovenesti, au contribuit la difuzarea acesteia în provinciile învecinate Țării Românești, în prima jumătate a etapei istorice amintite.

Vom încerca în cele ce urmează să restituim pe cât posibil, pe baza materialului documentar și iconografic existent, imaginea corectă a activității sale, pornind de la întrebarea - ce anume și cât știm azi despre viața acestui reprezentativ personaj al culturii românești a veacului al XVIII-lea.

Ca și-n majoritatea cazurilor privind zugravii epocii, informațiile relative la datele sale biografice sunt destul de sumare. Conform tradiției urmașilor familiei Diaconovici, Vasile sau Vasilie s-a născut în Oltenia, în satul Romanești (Gorj)¹, fiu al lui Alexe², probabil la începutul secolului al XVIII-lea, în jurul anilor 1700. Perioada care a urmat până la începutul deceniului al patrulea, de când suntem în posesia primelor informații în ce-l privește, ne este total necunoscută. Presupunem că a fost perioada sa de formare ca preot și în paralel ca zugrav.

Desfășurată în Oltenia, între 1733 și 1735, această perioadă de început în meseria de zugrav de biserici și iconar, ne este atestată de inscripțiile de meșter ale câtorva biserici oltene și de o semnătură pe o icoană.

În ordine cronologică, numele de Vasile apare într-o primă

mențione în anul 1733, în inscripția aflată la proscomidia bisericii din Vădeni (Gorj), membru al unei echipe de zugravi condusă de Hranite Grigore.³ Datorită faptului că este amintit printre zugravi și nu ca ucenic putem presupune că la acea dată își încheiase ucenicia.

În anul următor, deci în 1734, numele său reapare între al altor meșteri zugravi care, aflați din nou sub conducerea lui Grigore Hranite, realizau pictura murală a bisericii din Glogova (Gorj).⁴ Continuând desigur colaborarea cu Grigorie Hranite, Vasile a venit în completarea echipei care începuse în anul 1732 refacerea picturii murale din naosul bisericii mănăstirii Tismana. Numele său este menționat într-o inscripție aflată în cupola bisericii, alături de cele ale lui Grigore Hranite, Gheorghe și Tudor, în anul 1735.⁵

În același an semna pare-se pe o icoană, din nefericire dispărută azi, pentru prima dată cu numele cu care a rămas cunoscut - Vasile Diacon.⁶

Această primă perioadă din viața și activitatea zugravului Vasile, în ținutul de baștină s-a întrerupt brusc, în anul 1736, odată cu strămutarea sa și a familiei în zona Banatului, în localitatea Srediștea din apropierea Vîrșetului.⁷ A fost unul dintre cazurile frecvente de emigrare, impusă prin dispoziție imperială, vizând popularea sau doar repopularea unor zone din Banat, în cadrul politicii imperiale de colonizare, într-o perioadă când Oltenia se mai afla încă sub dominație austriacă.

Anii petrecuți de Diaconul Vasile în zona Vîrșetului (Jugoslavia), aproape trei decenii, au însemnat în viața acestuia o perioadă extrem de complexă, în care personalitatea sa s-a manifestat practic în toate domeniile vieții sociale și culturale.

Sursa principală de informație privind acest moment, îl reprezintă până azi *"Istoria politica-religioasă ..."* a canonicului Nicolae Tincu-Velia, dedicată problemelor social-politice și religioase ale românilor, aflați încă sub conducere religioasă sârbească.⁸

Invocând drept sursă de informație principală "tradiția", autorul îi dedică Diaconului Vasile câteva pagini la capitolul dedicat învățământului românesc. Fiind una dintre puținele noastre surse de informație asupra vieții Diaconului, acest fragment, de altfel ades citat, suportă în opinia noastră unele nuanțări, care permit conturarea mai precisă a unei personalități complexe, extrem de active, desfășurând

în ținutul adoptiv o reală muncă de pionierat, ca preot, primar, învățător și zugrav.

În primul rând, trebuie să subliniem faptul că Vasile a condus micul grup de români din Oltenia în calitate sa principală de preot, "diacon".⁹

În paralel cu aceasta, fiind probabil unicul intelectual al comunității i-a fost atribuită și funcția administrativă de "vătaf", deci de primar al satului; în această calitate de intelectual a fost și învățătorul satului, înființând acea ades menționată școală "casnică", deci cu caracter laic.

Ca preot și dascăl Diaconul Vasile a contribuit la răspândirea limbii române chiar printre familiile de sârbi, veniți ulterior la Srediștea, după cum notează Tincu-Velia într-un fragment mai puțin citat: "Diaconovici Loga până la zidirea bisericii în Srediștea Mare execută servițiul dumnezeiesc în mănăstirea din Srediștea Mică, în românește. După răzmerița din an 1738-9, așezându-se în Srediștea Mare douăzeci și cinci de familii sârbești din colonia patriarhului Arseniu Sacabent, Diaconul Loga a fost însărcinat pre copii a-i învăța românește."¹⁰

După cum se știe de altfel, în cadrul școlii de la Srediștea diaconul a inițiat și un atelier de zugrăvie, desigur după modelul celor existente în mănăstirile din Oltenia, bazându-se deci pe cunoștințele artistice dobândite alături de Grigorie Ranite, dublate probabil și pe un real talent, dacă înțelegem în acest fel sensul frazei lui N.Tincu-Velia, din textul amintit anterior:

"Acest vătaf al comunei era și cărturariu bun apoi și zugrav foarte ghibaciu și de după măiestria aceasta și metoda didactică și făcuse un bun renume în tot Banatul. El a propus în școală pe lângă mai multe științe și meșteșugul zografiei."¹¹

Pe baza acestui fragment din care reiese de altfel foarte clar faptul că Diaconul Vasile și-a valorificat în cadrul școlii din sat și meseria de zugrav, s-a tras concluzia firească după care la Srediștea a funcționat sub conducerea sa, prima școală de zugrăvie de pe teritoriul Banatului. De altfel, lectura în continuare a textului ni-i face cunoscuți și pe ucenicii - George, unul dintre fiii Diaconului, vârșeteanul Stancu Raicu și Petruț din Timișoara.¹² La data respectivă Tincu-Velia îi cunoștea doar pe cei trei viitori zugravi, a căror

activitate, cu excepția persoanei lui Petruț, este astăzi suficient de bine conturată.

Un document pe care-l considerăm de primă importanță, ne face cunoscut, în opinia noastră încă un ucenic al Diaconului Vasilie, neamintit de istoriografia de artă românească. Probabil cu ocazia unor verificări efectuate de poliție în eparhia Timișoarei, pe la anul 1754, unui oarecare Ioan (scris cu grafia sârbă - Iovan), i se solicită date biografice. Aflăm cu această ocazie că Ioan venea din Valahia, stabilindu-se în zona Vârșetului prin anul 1744. În această zonă, a intrat timp de patru ani ucenic la "maestrul Vasilie zugrav", iar după terminarea uceniciei a pictat la mai multe biserici din eparhia Timișoarei, între care la Mănăstur și Fibiș, împreună cu un zugrav pe nume Toma.¹³

Poate că numele de Vasilie, indicat de document, n-ar fi suficient pentru stabilirea identității "maestrului zugrav", însă credem că identificarea sa cu persoana Diaconului Vasile este plauzibilă din două considerente: în primul rând pentru că pe teritoriul Banatului nu ne mai este cunoscut vreun zugrav omonim, iar în al doilea rând ni se pare logic ca un român venit de peste munți să-și facă ucenicia (având această alternativă), la un zugrav român. Care a fost motivul pentru care Vasile Diaconul a inițiat învățământul artistic de la Srediștea aflăm parțial tot din textul lui N.Tincu-Velia, care ne mai spune că: "toți acești patru zugravi (deci Diaconul Vasile alături de ucenicii menționați, mai puțin Ioan), în urma mandatului episcopesc au avut a însemna numele sfinților și alte inscripțiuni prin bisericile românești numai slavonește".¹⁴ Fragmentul nu ni se pare tocmai explicit, dar este posibil ca autorul să se fi referit nu la vechea scriere slavonă, care în epoca respectivă nu prea mai era în uz, ci la limba sârbă, limba conducerii religioase a românilor, care trebuia poate să înlocuiască textele vechi, probabil deteriorate. Oricum o astfel de obligație din partea unui meșter zugrav dovedea că acesta se bucura de încredere din partea episcopului sârb iar pe de altă parte justifică cu atât mai mult înființarea atelierului de zugrăvie, ai cărui ucenici deveneau implicit ajutoare serioase ale meșterului.

Dacă aceste laturi ale personalității Diaconului sunt suficiente pentru a contura imaginea unui personaj extrem de activ, conștient de rolul său important în dezvoltarea culturală și spirituală a micii

comunități românești nou înființate, tocmai datele ce-i privesc activitatea de zugrav de biserici și iconar sunt în mod paradoxal destul de neconcludente.¹⁵

Se presupune că pe la 1745 ar fi participat, lucrând în echipă cu zugravii Nedelcu și Serban Popovici, la realizarea picturii murale a bisericii din Ritișor¹⁶ iar câțiva ani mai târziu, între 1752-1755, în aceeași echipă, ar fi lucrat la biserica din Iasa Tomic (Modos).¹⁷ Din informațiile bibliografice pe care le deținem, rezultă că monumentele menționate nu mai păstrează pictura murală inițială, datorită intervențiilor ulterioare¹⁸, astfel că nu avem nici un indiciu privind stilistica picturii acestora. Putem însă presupune că lucrând alături de cei doi zugravi amintiți - Nedelcu și Serban Popovici, care în deceniul șase al secolului pictau încă în maniera tradițională de factură brâncovenească, Diaconul Vasile nu putea să facă excepție.

Același semn de întrebare se pune și față de activitatea sa ca pictor de icoane. Nu ni s-a păstrat de la Diaconul Vasile nici o icoană care semnată fiind să ne permită să-i cunoaștem tehnica de lucru și particularitățile stilistice. Nu știm pe ce bază, i-a fost atribuită zugravului nostru o icoană cu tema Sfântul Ioan Botezătorul, provenită din biserica de la Izbiște (Jugoslavia).¹⁹

Icoana care, după dimensiunile destul de mari (78x54 cm) făcea probabil parte din seria icoanelor împărătești ale bisericii, îl prezintă pe Sfântul Ioan bust, binecuvântând cu dreapta, cu crucea și un rotulus desfășurat în mâna stângă. Personajul ocupă trei sferturi din economia icoanei, restul de un sfert fiind reprezentat de fondul roz, presărat cu stelute albe, pe care este scris cu negru numele sfântului. Este înveșmântat tradițional, cu tunică din blană de capră, peste care, trecând peste umărul drept, cade mantia verde de China, cu drapajul bogat sugerat prin blicuri negre. Câmpul acesteia este decorat cu două benzi albe desenate delicat, cu decor floral stilizat, iar marginile conturate cu aceeași linie fină albă. Figura este severă, trăsăturile desenate ferm, pleoapele roz, obrajii cu ocră și rozuri, nasul ușor acvilin, urechile în formă de virgulă. Părul este castaniu cu şuvițe minuțios desenate cu brun închis, cu şuvițe într-o aparentă, dar simetrică dezordine. De-a lungul unuia dintre blicuri, se află înscris un nume (?) indescifrabil. Acest tip de icoană, cu fondul presărat cu stelute albe, se întâlnește des în zona Banatului de sud. De altfel, icoana de la Izbiște este, stilistic, foarte apropiată de



Vasile Diaconul (atribuit lui)
Sfântul Ioan Botezătorul
 1/2 secolul XVIII,
 col. Narodnii Museii Vârșeț

icoanele împărătești ale vechii biserici din Berzeasca (Caraș-Severin), începând cu construcția și desenul personajelor, modeleul volumelor vestimentației până la detaliul decorativ mai puțin frecvent, reprezentat de linia albă a conturului tunicilor.²⁰

Pe această bază credem că icoana de la Izbiște se încadrează

între cele specifice zonei de sud a Banatului iar paternitatea sa rămâne sub semnul întrebării.

Este posibil ca în deceniul șase al secolului, Diaconul Vasile să fi trecut în zona Banatului Timișan, însoțindu-și fiul, pe zugravul George, la Bocșa Montană, unde acesta s-a stabilit împreună cu familia. Cu toate acestea, George Diaconovici n-a întrerupt relațiile cu ținutul în care s-a născut, deoarece între 1763-1764 semnătura sa apare pe câteva icoane și uși împărătești pictate pentru bisericile sârbești de la Ritișor, Srediștea Mare și Alibunar. Păstrarea legăturilor cu zona Vârșetului ne apare cu atât mai firească cu cât știm că fratele lui George, Eustațiu, ce semna ca "ierei Eustațiu Diaconovici", rămăsese la Srediștea Mare, moștenind probabil parohia românească a tatălui.²¹

Ultima perioadă din viața și activitatea Diaconului, este atestată de inscripțiile din două biserici - în 1762, Clopodia și în 1763, Radimna. Din vechea biserică de la Clopodia, s-au păstrat doar două dintre icoanele împărătești, respectiv ușile împărătești semuate și datate - "GHEORGHE MOLER DIACONOVICI ZUGRAFUL 176 (?)". Textul pisaniei îl menționează ca zugrav principal pe Diaconul Vasile alături de George, Ioan Popovici, Radu Lazarevici, Stancu Raicu ca ucenic.²² Pornind de la această inscripție, I. Miloia a fost primul care i-a atribuit Diaconului Vasile icoanele împărătești din biserică. Acestea prezintă imaginile *Fecioarei Maria cu pruncul* de tip Hodighitria și *Isus binecuvântând*.²³ Cele două personaje sunt redade identic: figuri ovale cu bărbia rotunjită, sprâncene frumos arcuite, nas subțire și drept, gura cu buze cărnoase; obrajii ocru sunt discret înviorați cu tonuri de rozuri și oranje. Intensitatea privirii datorată pupilelor aproape negre este accentuată și de cearcănele și de micile puncte roșii de la colțurile interioare ale ochilor. Trupurile sunt ușor prea mari față de mărimea capetelor, iar mâinile deși elegant desenate sunt de-a dreptul disproporționate, fără să dăuneze de fapt ansamblului icoanelor. De remarcat în mod deosebit la cele două icoane este însă redarea extrem de lejeră a vestimentației, a cărei modelul tonal conferă trupurilor volum și dinamism. De remarcat tunică pruncului Isus, albă, decorată în jurul gâtului și la manșete de asemenea cu alb, înviorat de brăul roșu și de funda albăstră de la gât, ce ne duce cu gândul la costumul popular românesc. Așezat pe brațul stâng al mamei, acesta binecuvântează



Vasile Diaconul
(atribuit lui),
Maica Domnului cu pruncul,
1762 (?)
Col. Muzeului Banatului
Timișoara



Vasile Diaconul
(atribuit lui),
Isus binecuvântând,
1762 (?)
Col. Muzeul Banatului
Timișoara

cu dreapta iar în stânga ține evanghelia. Mantia redată cu ocră îi înfășoară genunchii, formând cute largi, modelate de asemenea cu tonuri mai deschise de ocră. Fondul albastru ceruleum, plat cu două pete de culoare mai închisă sugerând norii potențează frumusețea deosebită a personajelor pictate. Desigur execuția perfectă atât a desenului cât și a cromaticii și volumelor au fost motivele pentru care atât I.Miloia cât și toți cei care s-au ocupat de-a lungul timpului de activitatea zugravului, au fost de acord în a i le atribui, deși nu sunt semnate.²⁴

Ne apare cu atât mai surprinzător faptul că cele două icoane, atât de cunoscute, de identitatea cărora nu s-a îndoit nimeni până-n prezent, n-au fost niciodată așezate alături de ușile împărătești și



George Diaconovici,
Ușă împărătească
de la Clopodia,
 Volet dreapta,
 Fragment din Buna
 Vestire, Col.
 Arhiepiscopiei
 Timișoara



Detaliu,
Maica Domnului,
Icoană împărătească de la
Clopodia



Detaliu,
Fecioara Maria,
Ușă împărătească
Clopodia



George Diaconovici,
Ușă împărătească de la
Clopodia, Volet stânga,
Buna Vestire cu
arhanghelul Gavril
176(3)



Detaliu,
Arhanghelul Gavril

comparate stilistic. Privind atent fragmentele amintite ale iconostasului de la Clopodia suntem în măsură să afirmăm că se aseamănă până în cele mai mici detalii. Desenul fețelor, inclusiv al expresiei acesteia, este identic, aceleași mâini mari, cu degete lungi, cu marcarea unghiilor, același fel de-a desena picioarele goale - la pruncul Isus din icoana *Fecioara Maria cu pruncul* și la arhanghelul Gavril (de pe voletul stâng al ușii împărătești), destul de nefiresc de altfel, cu degetul mare ușor opozabil. Fecioara Maria de pe voletul drept al ușii împărătești este identică cu cea din icoană, până la cele mai mici detalii în față, mâinile, până la decorul tunicii albastre. O mică diferență apare totuși la maforionul Mariei, care este mai bogat drapat în față în icoana Fecioarei. Volumele redat cromatic sunt de asemenea identice. În mod normal o asemenea asemănare ridică următoarea întrebare: a imitat George Diaconovici în pictura ușilor împărătești atât de perfect stilul tatălui său sau el a fost cel care a realizat și cele două icoane?²⁵

Chiar avansând această ipoteză, putem admite că prezența Diaconului Vasile la Clopodia putea fi legată de pictura murală, sau a altor părți a iconostasului.

În anul următor, 1763, era pictată biserica din satul Radimna (Caraș-Severin). Inscripția dispărută azi, dar din fericire transcrisă la începutul secolului menționează ca meșteri zugravi pe Diaconul Vasile, George și Ioan Popovici.²⁶

Nesemnată și nedată icoana este pictată în stilul tradițional, specific primei jumătăți a secolului XVIII. Pe fondul împărțit în două registre cromatice, între care cel superior este presărat cu stelute mici, albe, se detașează portretul Sfântului Nicolae, reprezentat în picioare. Figura este sobră, chiar severă, ochii cu pleoape roz privesc nedefinit, în timp ce sfântul binecuvântează cu dreapta iar în stânga ține macheta unei biserici. În stânga respectiv dreapta sus se află Isus binecuvântând și Fecioara Maria oferind brâul, ambii redați 3/4, ieșind din vâlătuci de pe nori. Vestmintele, decorate cu motive florale, cad rigid, ascuțit, iar hașurile sugerând cutele sunt liniare, dispuse într-o rețea ordonată. Cromatica, axată practic pe roșu și albastru, cu intervenții de oranje la epitrahil și la poalele stiharului, este în ansamblu plată, cu discrete modulații tonale ale stiharului. În ansamblu icoana realizată în manieră tradițională, este severă și impersonală.²⁷

Activitatea desfășurată de Diaconul Vasile pe parcursul a trei

*Vasile Diaconul
(atribuit lui),
Sfântul Nicolae
1/2 secolul XVIII,
Col. Vicariat Ort.
Sârb Timișoara*



decenii - Vădeni (Gorj), 1733, Radimna (Caraș-Severin), 1763, cu toate aspectele încă necunoscute, ne permite reconstituirea în ansamblu a profilului unui personaj, care depășește limitele unui simplu meșter zugrav, relevându-se drept o personalitate complexă, reprezentativă pentru cultura românească a secolului al XVIII-lea.

Dedicat poate în principal carierei preoțești, cu cunoștințe bogate dobândite într-una din mănăstirile oltene, poate Tismana, dotat desigur și cu un spirit organizatoric nativ, Vasile Diaconul a găsit resursele necesare de-a pune bazele și de-a organiza noua comunitate românească de la Srediștea, cumulând, ca unic știutor de carte,

funcțiile de primar, preot și dascăl. Seriozitatea cu care și-a îndeplinit rolul de dascăl ne este dovedită de descendenții familiei sale, ce se numără printre cei mai reprezentativi oameni de cultură din Banatul secolului al XIX-lea și primei părți a secolului nostru.

Indiferent de motivele care i-au impus inițierea învățământului artistic în cadrul acelei "școli" de zugrăvie de la Srediștea, marele său merit este de-a fi creat pe teritoriul Banatului primul nucleu al învățământului artistic organizat, în cadrul unei școli laice. Fără o pregătire serioasă, George Diaconovici, fiul zugrav al Diaconului, nu s-ar fi impus poate, ca unul dintre cei mai cunoscuți zugravi ai celei de-a doua jumătăți a secolului, deși pictura sa murală și de icoane este de-o surprinzătoare diferență calitativă. La rândul-i Stancu Raicu, dovedește în icoanele pictate, cunoștințe de desen, cromatică, iconografie, chiar dacă acestea sunt pregnant contaminate de elemente ale barocului în formele lui târzii, provinciale. În privința ucenicului Ioan, cercetările ulterioare ne vor permite poate identificarea zugravului, în persoana lui Ioan Popovici de la Oravița.

În mod paradoxal, deși a rămas cunoscut în cultura românească în primul rând ca zugrav, tocmai această latură a personalității sale, aparent bine cunoscută, se dovedește a fi la o analiză mai atentă, foarte greu de concretizat. Activitatea sa ca meșter zugrav începe în Oltenia, după toate probabilitățile în preajma lui Grigorie Ranite, continuând apoi în zona Banatului, în prima etapă în jurul Vârșetului, apoi în zona Banatului Timișan și Caraș-Severinului. Deși nu ne lipsesc informațiile documentare -inscripțiile de meșteri din bisericile din Oltenia și Banat - care-i atestă participarea clară la realizarea unor ansambluri de pictură murală, nu deținem absolut nici cel mai mic element care să ne permită recunoașterea stilisticii personale în pictură. Este ciudat că nu deținem absolut nici o semnătură a zugravului, iar unica icoană semnată, cea de le Peștișani, nu ne este cunoscută. Aceasta ar fi fost singura imagine certă, care ne-ar fi edificat în privința stilului zugravului. Celelalte icoane care i se atribuie, sunt, după cum arătam mai sus, total diferite stilistic, aparținând cronologic unor etape din evoluția picturii în Banat și sunt pictate în opinia noastră de trei zugravi, în trei maniere diferite.

Chiar dacă până acum nu cunoaștem încă o lucrare pe care s-o putem atribui în mod cert Diaconului Vasile, numărul mare de icoane răspândite pe teritoriul Banatului istoric, poate să rezerve încă

surprize. Nu excludem de asemenea posibilitatea ca cercetarea bisericii de la Radimna, să ne ofere chiar parțial răspuns la unele dintre întrebările legate de stilul Diaconului Vasile.

NOTE

1.V.Carabis, *Pictorii zugravi din județul Gorj în secolele XVIII-XIX*, R.M.M., 2, 1975, p.77; Autorul preia informația din articolul lui Iuliu Moisil, Ing.Aurel Diaconovici, Arhivele Olteniei, XI, nr.61-61/1932, p.192.

2.Numele sârbizat Alexievici, respectiv sin Alexe, ar fi fost menționat pe o "carte" cu notații autografe ale zugravului, ce exista încă la sfârșitul secolului trecut la urmașii familiei Diaconovici din Bocșa Montană. Unul dintre aceștia, teologul Mihail Diaconovici a găsit mențiunea numelui Alexievici, ceea ce l-a dus la concluzia că Vasile era fiul unui anume Alexe. vezi, M.Godinova, *Arborele familiei Diaconovici*, Dacia, V, 1943, nr.104, p.2.

3.Textul inscripției este menționat pentru prima dată de Al.Stefulescu în *Gorjul istoric și pitoresc*, Tg.-Jiu, 1904, p.304: "(B)anite, Gligorie, Vasile Zuograf, 7240 (1732), Ion (ucenic). St.Metes, *Zugrăvii bisericilor române*, A.C.M.I.T., 1928-29, p.68, redă inscripția puțin diferit: "Vasile, Grigorie Ranite, Ion ucenic, 1733". V.Drăghiceanu în "*Monumentele Olteniei, al 3-lea raport*", B.C.M.T., 27, fasc.81, iulie-septembrie, 1934, p.20, o transcrie și o traduce: "Pomenește Doamne, păzește pe Grigorie, Gheorghe, Grigorie (?), Vasile, zugravi, 7240, Ion ucenic"

4.St.Metes, op.cit., loc.cit. preia inscripția din N.Iorga, *Inscripții II*, p.8, nr.6: "Diniu (?), Vasilie, Grigorie; Stefan; Gheorghe, Serban Stan"

5.V.Carabis, loc.cit.; Rada Teodoru, *Mănăstirea Tismana*, 1968, p.13; V.Brătulescu, *Izvoarele picturii în Banat*, Mitropolia Banatului, nr.5-6, 1961, p.24

6.V.Carabis, loc.cit.: "Iată eu păcătosul, robul tău stăpâne. Vasile Diacon zugrav, 13 nov.1735"

7.M.Godinova, loc.cit., susține că Diaconul Vasile ar fi venit în Banat în anul 1706(?), citând și alți autori care stabilesc data venirii Diaconului în Banat între 1726-1737, date care de altfel sunt în contradicție cu cele certe, oferite de inscripțiile din bisericile din Oltenia.

8.Nicolae Tincu-Velia, *Istoria bisericească politico-națională a românilor preste totul*, Sibiu, 1858, p.202-203

9.N.Tincu-Velia, op.cit., p.202: "Atare școală casnică a ținut un oarecare Vasilie Diaconul Loga, în satul numit azi de sârbi Srediștea Mare, lângă Vârșet unde el în an 1736 ca "diacon" venind din România din mănăstirea

Tismana, s-a așezat și a fundat aici o comună românească care până la venirea sârbilor nu se află cum va fi fost numită.” Vezi și nota 11.

10. *ibidem*, p.203

11. *ibidem*, p.202

12. *ibidem*: “Din școala lui au ieșit iar buni cărturari și zugrafi, feciorul său George, un vârșetean Raicu și un oarecare Petruț din Timișoara.” Pentru activitatea lui George Diaconovici vezi: O.Milanovici, *Autorii obiectelor de artă inventariate în Banat*, Gradja (Materials for the study of cultural monuments of Voivodina), nr.VIII-IX, 1978, p.323, în limba sârbă; Catalog de expoziție, *Valori ale artei sârbilor în România* (Artistic treasure of Serbs in Romania), Beograd, Novi-Sad, 1991, p.34, în limba sârbă; pentru activitatea în Banatul timișan, vezi: D.Părvulescu, *Rolul familiei de zugravi Diaconovici în pictura de icoane a secolului al XVIII-lea*, *Analele Banatului* (AB), Etnografie, I, Timișoara, 1981; *idem*, *Artistic aspects of the end of the XVIII-th century in Banat. The painter George Diaconovici and the paintings from churches from Povergina and Batești*, *Ars Transsilvaniae*, IV, 1994; R.Vărtaciu, A Buzilă. *Barocul în Banat* (Catalog de expoziție), Timișoara, 1992. Pentru Stancu Raicu, vezi: Caius Pascu, *Stancu Raicu. Însemnări despre un zugrav bănățean din secolul al XVIII-lea*, *Mitropolia Banatului*, 10-12, an XVII, 1967; I.B.Muresianu, *Colecția de artă religioasă veche a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului*, Timișoara, 1973, cat.213, 220, 261, p.48, 55, 77; Din câte știm, activitatea lui Petruț din Timișoara nu este cunoscută.

13. Dinko Davidov, *Ikone srpskih zografa XVIII veka*, Beograd, 1977, p.35. Acest document deosebit de interesant pentru noi, vine să adauge încă un nume de zugrav, celor cunoscuți până acum în Banat ca ucenici ai Diaconului; este posibil ca ucenicul Ioan să fie identic cu Ioan Popovici din Oravița, membru al echipei de la Clopodia și Radimna.

14. N.Tincu-Velia, *op.cit.* Autorul nu cunoștea alți ucenici ai Diaconului Vasile.

15. Leposava Selmic, *Srpsko zidno slikarstvo XVIII veka*, Novi Sad, 1987, p.18, îl situează pe Vasile Diaconul printre zugravii puțin cunoscuți din Banat.

16. Catalog de expoziție, *Valori ale artei sârbilor în România*, Beograd, Novi Sad, 1991, p.34; L.Selmic, *op.cit.*

17. L.Selmic, *ibidem*; O.Milanovici, *Iz slikarstva i primenjene umetno ti u Banatu*, Gradja, VII-VIII, 1978, p. Catalog de expoziție, *Valori*, p.34. Din sursele bibliografice la care am avut acces rezultă că la biserica din Iasa Tomic se păstrează semnăturile lui Nedelcu și Serban Popovici. Autorii catalogului de expoziție menționat consideră că Vasile Diaconul ar fi realizat pictura iconostasului, fără însă să-și argumenteze afirmația. De altfel istoricii de artă din Jugoslavia menționează invariabil prezența Diaconului la biserica

menționată. Cu titlu de ipoteză, putem presupune, cunoscând stilul de lucru al zugravilor Nedelcu și Serban Popovici în deceniul șase al secolului, că Diaconul Vasile picta asemănător acestora, deci se încadra în linia picturii tradiționale postbizantine românești. De altfel, se spune că în secolul al XIX-lea, pictura realizată de acesta nu mai corespundea gustului societății sârbești, motiv pentru a fi înlocuită. Într-adevăr, după jumătatea secolului al XVIII-lea, pictura sârbească s-a deschis amplu către formele barocului târziu și rococoului dobândind forme de expresie specifice, în care tradiția ortodoxă a fost copleșită de o somptuoasă ambianță occidentală, care s-a resimțit puternic inclusiv la nivelul fondului iconografic. O astfel de ambianță se dovedea incompatibilă cu limbajul tradițional ortodox, explicând poate dispariția urmelor picturii murale realizate de Diaconul Vasile ca și de alți mulți zugravi din secolul al XVIII-lea.

18.L.Selmici, *ibidem*

19.*ibidem*. Icoana se află în colecția Muzeului din Vârșeț, nr.inv.256. Aducem pe această cale mulțumiri d-nei directoare a Muzeului Național din Vârșeț, Anika Medakovici, prin amabilitatea căreia am avut acces la fișa științifică și la reproducerea foto a icoanei.

20.Grupul icoanelor de la Berzeasca se află în Colecția de artă veche a Arhiepiscopiei Timișoarei, cu temele - *Isus binecuvântând*, *Fecioara Maria cu pruncul*, *Sf.Alimpie*, iar cea de-a patra cu tema *Sf.Ioan Botezătorul* se află în custodie la Muzeul Național de Artă.

21.Din biserica sârbească de la Srediștea Mare, provine un Molitvelnic cu scurte însemnări ale lui Eustațiu Diaconovici, din perioada 1792-1796, unde acesta semnează. "ierei Eustațiu Diaconovici, paroh din Veliko Srediște". P.Momirovici, *Knjisko-arhivski spomeniti iz Banata* (Valuable books from the Banat, Gradja, II, 1958, p.196-197

22."Această biserică am zugrăvit fiind zugravi eu Ierodiaconul Vasilie Alexievici și cu fiu-meu George și cu Ioan Popovici și cu Radu Lazarevici, fiind ucenic Stancu Da... la anul 1762". Adresa către I.Miloia, Lugoj, 6.XI.1920; Arh.Muzeului Banatului; Dosar referitor la biserici și monografii ale comunelor, 1930

23.Colecția Muzeului Banatului, Timișoara, INV.:PMT 1059, PMT, 1060

24.Vezi I.Miloia, *Din activitatea Ierodiaconului Vasile*, *Analele Banatului*, III, 1930; I.Frunzetti, *Pictorii bănățeni din secolul XIX*, 1957

25.Nu cunoaștem pictura ușilor împărătești de la Srediștea și Ritisor, realizate în aceeași perioadă de timp a căror stilistică ar constitui indicii în plus în favoarea sau defavoarea ipotezei pe care am propus-o. Considerăm că unul dintre motivele pentru care icoanele de la Clopodia n-au fost nici măcar ipotetic gândite ca și creații ale lui George Diaconovici este faptul că zugravul a lucrat extrem de inegal calitativ și adesea sub capacitățile sale reale, poate datorită numărului mare de comenzi sau pur și simplu

simplificându-și stilul în funcție de comanditar. De altfel și anul înscris pe voletul stâng al ușii împărătești are exact ultima cifră destul de deteriorată, fiind citită, până acum 1769; după forma parțial lizibilă, cifra se poate însăși și “ [“ deci trei, ceea ce ar însemna că ușile au fost pictate o dată cu biserica sau la interval scurt de timp, deci în 1763

26. Biserica din Radimna a fost ridicată în anul 1726, cu hramul Sfântul Nicolae; pictura s-a realizat în anul 1763, conform inscripției în care se menționează meșterii zugravi și anul: “+POMENI GDI ZUGRAFIERODIRKO (IERODIAKON) K VASILIE GEORGIE, SIN, EGO IOAN, POPOVICI”; la proscomidie, iar pe tâmplă, anul 1763 (cu caractere chirilice); M. Kosovac, *Srpska pravoslavna Mitropolja Karlovacka*, Sr. Karlovici, 1908, p. 578

27. În afară de icoana cu tema Sfântul Nicolae, din biserica de la Radimna se păstrează în colecția Vicariatului Ortodox Sârb din Timișoara încă 5 icoane cu teme: Soborul celor 12 apostoli, inv. 646; *Intrarea Fecioarei Maria în biserică*, inv. 864; *Adormirea Maicii Domnului*, inv. 865; *Sfântul Ioan Botezătorul*, inv. 866; *Sfântul Nicolae*, inv. 867, care vor face obiectul unor cercetări viitoare.

RESUMÉ

Cette recherche rassemble les informations documentaires et iconographiques sur la vie et l'activité du peintre et du prêtre roumain Vasilie ou Vasile Diaconul de l'Oltenie, qui s'était établi en 1736 dans le Banat historique, l'actuelle province de Voïvodine (Jugoslavie), auprès de Virset.

Il s'était formé comme peintre probablement au cercle de Grigore Hranite de l'Oltenie, à côté duquel il est rappelé entre 1733-1735, aux églises de la province mentionnée, à Vadeni, Glogova et Tismana (département du Gorj).

Déménagé avec sa famille au Banat, il a continué approximatif vingt ans une activité complexe comme maître d'école, maire, prêtre et maître de peinture au milieu de la communauté de Sredistea Mare. Là bas, il a formé dans son école laïque, non seulement des simples élèves connaissant les “sciences”, mais des maîtres zougrev, George, son fils, Stancu Raicu, Petrut et Ioan qu'en peut identifier peut-être au Ioan d'Oravita.

Malheureusement, il est très difficile à reconstituer son activité de peintre. Bien qu'il est attesté documentaire dans des églises en Voïvodine, à Ritisor et Iasa Tomic (Modos), et en Roumanie à Clopodia et à Radimna, il ne nous a parvenus aucune

traces concrets concernant le style de sa peinture. On lui attribue quelques icônes provenues des églises d'Izbiste (Voïvodine), de Clopodia et Radimna, mais elles ne sont pas signées et leurs éléments stylistiques totalement différents nous permettent la conclusion qu'elles appartiennent aux trois zougraves. Quant aux icônes de Clopodia, attribués à Vasile Diaconul, leur comparaison avec les portes royales de la même église, signées par George Diaconovici, fils de Vasile, datées, 176(3), nous a permis d'avancer l'hypothèse qu'elles étaient peintes par George et non par son père. Bien que son activité comme peintre zougrave, reste encore inconnue, Vasile Diaconul s'impose pourtant par son activité comme maître d'école et maître de peinture, ce que lui offre une place importante dans la culture du Banat au début d'une époque de renouvellement.